

92. מתוך הרצאה הסוקרת את שלבי הקמתו של הגיטו בווארשה — 20 בינואר 1941.

הקדמה

הקמתם של רובעי מגורים יהודיים, וכן הטלת הגבלות על שהייה וכלכלה של יהודים, אינן חדשות בתולדות היהודים במזרח. ראשיתן במאה ה־13, ועד הקמת הרפובליקה הפולנית הן היו תופעות חוזרות ונשנות במהלך ההיסטוריה. עם זאת חדשה היא השיטה, לפיה הוטלו הגבלות אלה בהתאם לעקרונות יסוד ותודעה נאציונל-סוציאליסטיים.

כבר בפברואר 1940 — זמן קצר לאחר הקמת מחלקה לפינוי, הועלה הרעיון להקים רובע מגורים יהודי בווארשה והתחילו בהכנות הראשונות. מלכתחילה תכנן המושל (Gouverneur) להפוך את החלק המזרחי של העיר וארשה, המופרד על-ידי נהר ויסלה, לרובע מגורים יהודי. תפקיד הביצוע נמסר למנהל המחלקה לפינוי.

מהתחלה היה ברור שרעיון זה נראה כבלתי ניתן לביצוע בשל מיקומה המיוחד והמצב המסוכן ביותר של העיר וארשה. הועלו השגות מצדדים שונים, ובייחוד מצד הנהלת העירייה. הסתמכו על כך, שהקמת הגיטו תגרום להפרעות חמורות בתעשייה ובכלכלה. היות ומבין בעלי-המלאכה 80% הם יהודים, לא ניתן לשים עליהם הסגר. לבסוף הועלתה הטענה, כי הזנתם של היהודים, המרוכזים ברובע מגורים סגור, אינה אפשרית.

התייעצות שהתקיימה ב־8 במרס 1940, הביאה לתוצאה, שלפיה יש לעת עתה לדחות את התכנית להקמת הגיטו.

בערך באותו הזמן עצמו הועלה בגנראל-גוברנמן הרעיון, להכריז על מחוז לובלין כמאגר לכל היהודים שבגנראל-גוברנמן, ובייחוד לכל היהודים המפונים המגיעים לשם ולפליטים היהודים.

בזמן ההוא התרבו המקרים של יציאת יהודים בלתי ליגלית וחציית גבול של יהודים ללא רשות, בייחוד בגבול הנפות לוביץ (Lowicz) וסקירנייצ'יה (Skierniewice). התנאים בעיר לוביץ נעשו על-ידי חדירות היהודים הבלתי ליגליות מסוכנים, הן מבחינה הגיינית והן מבחינה ביטחונית-משטרתית. מושל הנפה (Kreishauptmann) לוביץ ראה את עצמו לכן נאלץ, ובצדק, למנוע סכנות אלה על-ידי הקמת רובע מגורים יהודי בלוביץ ובגלובנו (Glovno). הניסיון שרכש בהקמת רובע המגורים היהודי בלוביץ ובגלובנו לימד, ששיטות אלה

הן היחידות הנכונות לסילוק כל הסכנות הנובעות מעולם היהודים (Judenwelt).

בראשית אפריל נמסר לנו על-ידי המפקד העליון של הס"ס והמשטרה (Höherer SS-und Polizeiführer) בקראקוב, שלא מתכוונים לרכז את היהודים במחוז לובלין. לכן חידשה המחלקה לפינוי את עבודות ההכנה להקמת רובע מגורים יהודי במחוז וארשה. המושל נתן הוראה להתחיל מבעוד מועד בהקמת רובע מגורים יהודי, כדי שפעולות הפינוי יסתיימו עוד לפני כניסת החורף.

תכנית המיתאר שאושרה על-ידי המחלקה לפינוי היתה מכוונת להקמת שני גיטאות בשולי העיר, כלומר, במערב העיר יכלול הגיטו את הרבעים קולו (Kolo) ווולה (Wola) ובמזרח העיר את הרובע גרוכוב (Grochow). רעיון זה התבסס על הדעה, שעל-ידי הגיטאות בשולי העיר הכלכלה, התעשייה והתחבורה של העיר וארשה יופרעו וייפגעו במידה הקטנה ביותר. מועד התחלת המיבצעים האלה נקבע ל-1 ביולי 1940, וזאת בכדי לסיים בזמן, לפני תחילת החורף, את הפעולות העיקריות.

כבר בשלב הראשון של ההכנות ניתנה מקראקוב ההוראה, להפסיק את כל העבודות להקמת הגיטו בהתחשב עם תכנית הפיהרה, ליישב את יהודי אירופה לאחר גמר המלחמה במדגסקר², וכך תהיה הקמת הגיטו למעשה אשליה. על כן הופסקו שוב עבודות-ההכנה של המחלקה לפינוי.

בסוף אוגוסט 1940, הועלה מחדש עניין הקמת הגיטו על-ידי המחלקה לענייני בריאות, וזאת ביחוד נוכח ריכוזן ההולך וגובר של יחידות הצבא במרחב המחוז וארשה ולשם הגנת הצבא הגרמני והאוכלוסייה. המחלקה למינהל-פנים במשרד המושל הכללי אישרה ב-20 באוגוסט 1940 את ההכרח בהקמת רובעי מגורים יהודיים. ברם, לא יוקמו גיטאות המסוגרים באופן מוחלט, אלא רובעי מגורים יהודיים המאפשרים קשר מסחרי עם הסביבה הארית ויכולת קיום לרובע המגורים היהודי.

הזמן התקדם, ולהקמת גיטאות בשולי העיר נדרשו לפחות 4—5 חודשים וזאת בהתחשב עם העברתם של קרוב ל-600,000 בני אדם. אבל פעולות הפינוי היו צריכות להיגמר, ביחוד לפי השגות רופא המחוז לכל המאוחר עד ה-15 בנובמבר—בכל מקרה עד סוף נובמבר, כי מתוך הניסיון צפויה התפשטות חזקה יותר של מגיפות בחודשי החורף, שתקבל רחיפה מאיימת כתוצאה מפעולות הפינוי.

משום כך, ויתרנו על התכנית של גיטאות בשולי העיר. השטח שנבחר לרובע המגורים היהודי העתיד לקום, הוא שטח החסום בשל המגיפות (Seuchensperregebiet), אשר עדי־כה במצבו הקיים לא היה בר הגנה בטוחה מפני מגיפות.

אחרי שיחות מוקדמות, מו"מ מוקדם, סיורים ועבודות הכנה מקיפות אפשר היה להגיש למושל תכנית המבטיחה הצלחה.

ב־2 באוקטובר 1940, יצאה הוראה כללית של ראש המחוז וארשה אל מנהלי הנפות והממונים מטעם ראש המחוז לעיר וארשה, לפתוח בפינויים הדרושים לצורך הקמת רובעי מגורים יהודיים ולבצעם עד ה־15 בנובמבר, 1940. היה ברור שצריך להתמודד עם בעיה זאת בכל היקפה בכדי להבטיח הצלחה.

באותו יום הוציא המושל את ההוראה מספר 50/40 בדבר הקמת רובע מגורים יהודי בעיר וארשה והטיל על המנהל של המחלקה לפינוי את ביצוע מיבצע הפינוי כולו.

הסיבות שהוליכו להקמת רובעי המגורים היהודיים במחוז וארשה הם, מבלי להתחשב בנקודות־ראות כלליות בדבר ההסדר האתני (Volks-tumsordnung) במרחב זה, כדלקמן:

1. הכרח הוא בכל מקרה, להגן על הצבא הגרמני והאוכלוסייה בפני היהודי, שהוא [כשלעצמו] מחוסן, אך נושא חידקי המגיפות.
2. הפרדת היהודים משאר האוכלוסייה, הן הפולנים והפולקסדוויטשה־י, הוא צורך פוליטי־מוסרי. דרך המחשבה והעשייה היהודית שלטו עד עכשיו על האוכלוסייה במרחב המזרח. ניכרות כבר עכשיו התוצאות הברוכות של סילוק השפעת היהדות. אם רצוננו בכך, שעבודת הבנייה הגרמנית בכללה תוכתר בהצלחה, יש לסכל את הפעילות החופשית של היהדות במרחב זה.
3. סיבה נוספת נובעת מהצורך, להבטיח את הצעדים בתחום המשק המלחמתי, והבטחת אספקת המזון על־ידי חיסול השוק השחור והאמרת המחירים.

מהלך פעולות הפינוי בווארשה

פעולות הפינוי החלו בראשית אוקטובר 1940. תחילה נקבע תאריך סיום הפעולה ל־31.10.1941.

קודם כל היה צריך להוציא מאזור העיר שהוכרו רובע מגורים יהודי את 700 הפולקסדויטשה, שהועברו לתחום המגורים הגרמני הזמני. בסיכום כולל התגברנו על חילופי אוכלוסין בין 113,000 פולנים ו-138,000 יהודים. היות והיהודים שמחוץ לרובע המגורים היהודי היו לרוב בעלי דירות גדולות יותר, ניתן היה לבצע את החילופין על-ידי השכנת מספר משפחות פולניות בדירות הגדולות יותר ללא הפרעות. ברובע המגורים היהודי נעזבו 11,567 דירות אריות, ומחוצה לו נלקחו כ-13,000 דירות יהודיות...

מפליא הדבר, שפעולות הפיגוי של כ-250,000 איש אפשר היה לבצע ללא שפיכות דמים כלשהיא, בזמן הקצר יחסית של פחות מ-6 שבועות, ורק בשלב האחרון בעזרת לחץ משטרתי. הדבר הושג על-ידי הירתמות מתאימה של ראש העיר הפולני מצד אחד, והיודנראט מצד שני.

ל-16 בנובמבר 1940 נקבעה פעולה משטרתית רבתי בהנהלת מנהל המחלקה לפיגוי, שבה נסרקו עוד פעם כל רובעי העיר שמחוץ לרובע המגורים היהודי ונתפסו 11,130 יהודים, שהוכנסו בעל כורחם לרובע המגורים היהודי. בו ביום הוחרמו והוחתמו על-ידי המשטרה 1,170 חנויות מכולת ו-2,600 בתי מסחר אחרים של יהודים; אלה נמסרו למחלקות ולארגונים המתאימים ופוננו על-ידם...

התמונה החיצונית של רובע המגורים היהודי

רובע המגורים היהודי גודלו כ-403 הקטאר. בשטח זה מתגוררים, לפי הנתונים של היודנראט, שלדבריו ערך מיפקד אוכלוסין, כ-410,000 יהודים; לפי הסתכלויות ואומדנים שלנו, שנעשו על ידי גורמים שונים, הם כ-470,000 — 590,000*4.

על יסוד הנתונים הסטטיסטיים של היודנראט ובהפחתה של שטחים ריקים ובתי-העלמין, מתגוררים בשטח בנוי של הקטאר אחד 1,108 איש, זאת אומרת 110,800 איש בשטח של קילומטר מרובע. צפיפות האוכלוסין בעיר וארשה היא 14,400 איש על שטח של קילומטר מרובע מתוך השטח הכולל, ו-38,000 לקילומטר מרובע בשטח בנוי ומיושב.

יצוין, שמספר זה יגדל כתוצאה מפעולות הפיגוי הנדרשת מחדש של 72,000 יהודים מן החלק המערבי של המחוז. צריך ליצור מקום עבור 62,000 פולנים מפונים. ברובע המגורים היהודי מצויות 27,000 דירות בנות 2 1/2 חדרים

בממוצע. התפוסה תחושב אפוא ב־15 איש לכל דירה וב־6 – 7 איש לחדר. רובע המגורים היהודי הוא מופרד משאר חלקי העיר על-ידי ניצול מחיצה של חומות, וכן על-ידי סתימה של רחובות, חלונות, דלתות ושטחים ריקים שבין המבנים. גובה החומות הוא 3 מטרים, ועל גביהן תיל דוקרני בגובה של מטר אחד נוסף. מלבד זאת, מאבטחים את השמירה סוירים ממונעים של המשטרה ושל יחידות פרשים.

מלכתחילה השאירו לאורך החומה 22 יציאות במטרה לקיים את המעבר ההכרחי של הולכי-הרגל, אשר בינתיים צומצמו ל־15. ליד היציאות הוצבו בתחילה כוחות משטרה גרמניים מוגברים, שמאוחר יותר הוחלפו בכוחות משטרה פולניים, בו בזמן שהמשטרה הגרמנית קיבלה על עצמה בעיקר את הפיקוח.

יחידות המשמר של המשטרה הגרמנית בשביל רובע המגורים היהודי, מורכבות מ־87 איש בפיקודו של אוֹבֶרְלוֹיטנאנט – שוכנו ב־3 מעונות-משמר שמחוץ לחומה ...

בשביל התנועה ההכרחית בהחלט של הולכי-הרגל הוצאו תעודות-מעבר, כרטיסים צהובים לאזרחי הרייך, לפולקסדויטשה, ולפולנים; כרטיסים צהובים עם קו אלכסוני כחול ליהודים. כוחן של תעודות אלה הוא יפה רק יחד עם תעודת זהות ...

Eksterminacja, pp. 99–104

1* הרצאתו של ואלדמאר שן (Schön). ראש המחלקה לפינוי במחוז וארשה.

2* ראה תעודות 88, 89.

3* Volksdeutsche – גרמנים לפי מוצאם, או אנשים שהצהירו על מוצאם הגרמני וחיו בארצות מחוץ לגרמניה.

4* האומדן הגרמני מופרז בכוונה. לפי י' זימיאן, גבולות גיטו וארשא ושנוייהם, ירושלים, תשל"א, עמ' 17, הרי בהתאם לרישום האוכלוסייה שנערך ביום 1.1.41 הגיע מספר הנפשות בגיטו ל־380.740. לפי חישובי היודנראט על סמך כרטיסי המזון מיום 1.1.41 היה מספר היהודים 394,836.